

نقش امر به معروف و نهی از منکر در امنیت جامعه از منظر فقهی

(تاریخ دریافت ۱۳۹۹/۰۹/۱۵، تاریخ تصویب ۱۴۰۰/۰۱/۱۸)

دکتر خلیل الله احمدوند^۱

استادیار گروه الهیات و معارف اسلامی دانشگاه رازی کرمانشاه

مهدیه بابایی تبار

دانشجوی کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق دانشگاه رازی کرمانشاه

چکیده

امر به معروف و نهی از منکر در آموزه های دینی از جایگاه بلندی برخوردار است. هیچ اعمالی نمی تواند با امر به معروف و نهی از منکر برابری کند؛ زیرا این دو فریضه، علت مبقیه دین است و نقش بنیادین در امنیت اخلاقی و معنوی جامعه اسلامی دارد. این دو فریضه، با قدرت و آگاهی، احتمال تأثیر وعدم وجود مفسده و ضرر واجب است. نقش امر به معروف و نهی از منکر، نگهبانی از سایر احکام، کامل کننده امور، رمز رستگاری انسان و جامعه، آینه دار خداوند است که صفات خدا را در وجود انسان می تاباند. نجات و امنیت جامعه در پرتوی عمل کردن به این دو فریضه است که با ایجاد تشکّل امر به معروف و نهی از منکر، ایجاد رسانه، تبیین ارزش و جایگاه امر به معروف و نهی از منکر، و... قابل تحقق است. امروزه که استکبار جهانی، با تهاجم فرهنگی امنیت اخلاقی و معنوی جامعه دینی را متزلزل نموده، ضرورت دارد که امر به معروف و نهی از منکر بیش از گذشته مورد توجه قرار بگیرد. این مقاله به صورت تحلیلی و توصیفی و با بهره گیری از منابع کتابخانه ای گردآوری گردیده شده و با بررسی های صورت گرفته مشخص گردید امر به معروف و نهی از منکر یکی از اساسی ترین شاخصها برای تامین امنیت اجتماعی جوامع بشری می باشد.

واژگان کلیدی: امر به معروف، نهی از منکر، امنیت جامعه، امنیت اخلاقی

^۱نویسنده مسئول

امر به معروف و نهی از منکر در قرآن کریم از اهمیت ویژه ای برخوردار است. گاه از این دو فریضه در کنار ایمان به خدا و آخرت یاد شده: «يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ»^۱ و گاه پیش تر از برپاداشتن نماز و زکات و ویژگی مردان و زنان با ایمان شمرده شده است: «الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ»^۲. قرآن کریم امر به معروف و نهی از منکر را سنت خداوند دانسته و براساس روایتی از پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) آمران به معروف و ناهیان از منکر جانشینان خداوند در عمل به این وظیفه اند: «ان الله يأمر بالعدل والإحسان وإيتای ذی القربی و ینهی عن الفحشاء والمنکر والبغی»^۳ و تورات و انجیل به جا آوردن این دو واجب را از اوصاف پیامبر این امت بر شمرده است^۴. عمل کردن به این دو فریضه شاخص امت اسلامی و رمز برتری آنان بر سایر امتهای معرفی شده است: «کنتم خیر أمة أخرجت للناس تأمرون بالمعروف و تنهون عن المنکر»^۵ و مسلمانان مأمور شده اند که بدین منظور گروه و تشکیلاتی بتوانند فراهم آورند تا به رستگاری نایل آیند: «ولتکن منکم امة یدعون إلى الخیر ویأمرون بالمعروف و ینهون عن المنکر و أولئک هم المفلحون»^۶ و به هنگام برخورداری از قدرت و حاکمیت از این تفضل الهی در جهت بسط امر به معروف و نهی از منکر بهره گیرند: «الذین إن مکنتهم فی الأرض أقاموا الصلوة واتوا الزکوة وأمروا بالمعروف ونهوا عن المنکر»^۷ از آیات قرآن کریم می توان استفاده کرد که سرنوشت ترک کنندگان نهی از منکر با سرنوشت

^۱ آل عمران/۳، ۱۱۴^۲ توبه/۹، ۶۷^۳ نحل/۱۶، ۹۰^۴ أعراف/۷، ۱۵۷^۵ آل عمران/۳، ۱۱۰^۶ آل عمران/۳، ۱۰۴^۷ حج/۲۲، ۴۱

مرتکبان منکر گره خورده است و هلاکت و خسران فرجام شوم آنان است.^۱ لذا امر به معروف و نهی از منکر در شریعت اسلامی در قیاس با ادیان دیگر از اهمیت بیشتری برخوردار است و از همین رو یکی از اوصاف پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در تورات امر به معروف و نهی از منکر شمرده شده است: «الذین يتبعون الرسول النبي الأمي الذي يجدونه مكتوبا عندهم في التوراة والإنجيل يأمرهم بالمعروف و نههم عن المنکر»^۲ شاید اهمیت فوق العاده امر به معروف و نهی از منکر در اسلام از آن روست که این دین برای همه مردم در تمامی اعصار تشریع شده^۳ و آخرین شریعت الهی است^۴، با این همه، این دو فریضه ویژه اسلام نیست و در ادیان آسمانی پیشین نیز واجب بوده است. بنابراین انگیزه بعثت انبیاء تزکیه و تهذیب نفوس انسانها بوده است و این مهم در پرتو امر به معروف و نهی از منکر حاصل می شود که برآیند عمل به این دو فریضه، امنیت اجتماعی بوده است. در نگاه معصومان (علیهم السلام) نیز امر به معروف و نهی از منکر از مهمترین برنامه هایی است که خداوند انجامش را از پیامبران خواسته است و کسی که به انجام این برنامه الهی همت گمارد، در واقع همگام با انبیاء الهی به اجرای رسالت عظیم آنان پرداخته و به موازات آن، امنیت را در جامعه، تحقق بخشیده است. امر به معروف و نهی از منکر در حقیقت به منزله یک پوشش امن اجتماعی برای محافظت از جمعیت است زیرا اگر مسئله امر به معروف و نهی از منکر در میان نباشد عوامل مختلفی که دشمن بقای وحدت اجتماعی هستند از درون، ریشه های اجتماع را می خورند و آن را از هم متلاشی می سازند. اسلام به تمامی آنچه در ایجاد و استقرار و اصلاح جامعه اسلامی و انسان مسلمان دخالت دارد، توجه کرده است. واگذاری مردم به خود و برخورد نکردن در برابر کج روی ها و عدم تلاش برای تحقق راستی ها به معنای نابودی جامعه اسلامی است. تذکر و تنبه و توجه همگانی مسئولیتی عمومی است که جامعه را اصلاح و از خطرها و گزندها محفوظ می دارد. بر پایه این

^۱ اعراف/۷، ۱۶۳ - ۱۶۶

^۲ اعراف/۷، ۱۵۷

^۳ سبأ/۳۴، ۲۸: آل عمران/۳، ۱۹

^۴ احزاب/۳۳، ۴۰

حقیقت روشن است که امر به معروف و نهی از منکر در اسلام به عنوان یک تکلیف عمومی و نظارت همگانی واجب گشته است، بنابراین با توجه به اهمیت امنیت اجتماعی در دین مبین اسلام امنیت مسلمین ارزش مضاعف دارد چرا که فراتر از حق شهروندی است و به رسالت شهروند در قبال خود، جامعه و خداوند می انجامد. لذا با توجه به اهمیت موضوع و بحث این مقاله پیرامون سه سوال زیر مباحثی را مطرح می کند.

۱- امر به معروف و نهی از منکر چیست؟

۲- امر به معروف و نهی از منکر دارای چه اهمیتی است؟

۳- امر به معروف و نهی از منکر چه نقشی در ایجاد امنیت اجتماعی می تواند داشته باشد

روش تحقیق در این مقاله کتابخانه‌ای و استفاده از منابع مکتوب است و اطلاعات مورد نیاز از طریق فیش برداری از منابع مستند جمع آوری شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها بر اساس روش توصیفی - تحلیلی انجام گرفت.

بخش اول: مفهوم شناسی

قبل از اینکه به مباحث پژوهش پردازیم، ضروری است در این بخش معانی لغوی و اصطلاحی واژه های امر، نهی، معروف و منکر، امنیت و امنیت اجتماعی را مورد بررسی قرار دهیم.

۱- امر: امر دارای دو معنی است:

الف: کار، شأن و چیز^۱. در این معنا، به صورت «امور» جمع بسته میشود و فعل و صفت از آن مشتق نمی گردد. در آیاتی از قرآن کریم به همین معنی استعمال شده است. مانند:

«و شاورهم فی الأمر»^۲ در کار با آنان مشورت کن. و «إلی الله ترجع الأمور»^۱ همه‌ی کارها به خدا بازگردانده می شود.

^۱ العین / ۲۹۷ / ۸ و مفردات / ۸۸ و لسان العرب / ۲۶/۴ و النهاية ۶۵ / ۱ و معجم مقاییس اللغة ۱۳۷/۱ و تاج العروس ۱۷/۳

^۲ آل عمران/ ۱۵۹

ب: دستور، حکم، فرمان و برانگیختن به چیزی^۲، جمع آن اوامر است و فعل مانند امر یا امر ب ... به معنای فرمودن، دستور دادن، ضد نهی و صفت مانند آمر و مأمور و ... از آن مشتق می گردد.

و در آیاتی از قرآن در این معنا استعمال شده است. مانند: «قل أمر ربی بالقسط»^۳ بگو، پروردگارم به قسط و عدل فرمان داد. «أمر ألا تعبدوا إلا إياه»^۴ خداوند فرمان داد که جز او را نپرستید.

واژه‌ی آمر و مشتقاتش حدود ۲۵۰ بار در قرآن کریم آمده است^۵، و مقصود از امر به معروف، معنای دوم می باشد.

همچنین یکی از کاربردهای «امر» در قرآن کریم عبارتست از: چیزی که متعلق دستور و فرمان خداوند قرار گیرد. مانند: «يحفظونه من أمر الله»^۶ او را از حوادث روزگار حفظ می کنند.

۲- نهی: واژه ی نهی، به معنای «بازداشتن و منع کردن از چیزی» (مفردات ۸۲۶) ضد امر^۷ می باشد.

«و أما من خاف مقام ربه و نهی النفس عن الهوى، فإن الجنة هي المأوى»^۸ آن کس که از مقام پروردگارش بترسد و نفس خود را از هوا و هوس باز دارد، بهشت جایگاه اوست. و «إن الصلاة تنهى عن الفحشاء والمنکر»^۹ همانا نماز (انسان نمازگزار را از زشتیها و منکرات باز

^۱ بقره/۲۱۰

^۲ صحاح اللغة ۵۸۰/۲، معجم الفاظ ۵۱/۱، قاموس قرآن ۱۰۹/۱، لغت نامه دهخدا ۳۴۳۳/۳، فرهنگ معین ۳۵۱/۱

^۳ اعراف/۲۹

^۴ یوسف/۴۰

^۵ معجم المفهرس / صص ۹۶-۱۰۱

^۶ رعد/۱۱

^۷ لسان العرب ۳۴۳/۱۵ و مجمع البحرين ۴۲۶/۱

^۸ نازعات ۴۱/۴۰

^۹ عنکبوت/۴۵

میدارد. تناهی از باب تفاعل، به معنای نهی کردن یکدیگر است: «كانوا لايتناهون عن منكر فعلوه»^۱ آنها از اعمال زشتی که انجام می دادند، یکدیگر را نهی نمی کردند.

۳- معروف: این واژه در قرآن کریم حدوداً ۳۹ بار به کار رفته و از ماده‌ی «عرف» به معنی شناخته شده می باشد.^۲ راغب اصفهانی می گوید: «والمعروف هو اسم لكل فعل يعرف بالعقل أو الشرع حسنه و المنكر ماينكر بهما»^۳ معروف اسمی است برای هر کاری که خوبی آن به واسطه عقل یا شرع شناخته شود و منکر عبارت است از آنچه که به واسطه عقل یا شرع، مورد انکار و تقبیح قرار گیرد. و در ادامه بیان می کند که واژه‌ی معروف برای میانه روی در بخشش و جود، هم به کار می رود. زیرا از نظر شریعت و عقول، نیکو شمرده می شود. مانند: «ومن كان فقيراً فليأكل بالمعروف»^۴ در آیات «فأمسكوهن بمعروف أو سرحوهن بمعروف»^۵ و «قول معروف و مغفرة خير من صدقة يتبعها أذى»^۶ و ... مراد کاری و عملی و قولی است که مطابق عقل و فطرت سلیم بوده باشد، در این صورت مطلق معروف مورد تصدیق شرع است. ابن منظور در تعریف «معروف» می نویسد: «المعروف ما يستحسن من الأفعال و كل ما تعرفه النفس من الخير و تظمن اليه»^۷ معروف هر کار دارای حسن است و هر کاری از خیر که نفس، آن را شناخته و به آن اطمینان دارد. این معنا در تفسیر کشف الاسرار ذیل آیه‌ی ۱۰۴ آل عمران ذکر شده است.

^۱ مائده/۷۹

^۲ التحقیق ۹۶/۸ و تفسیر نمونه ۳۷/۲

^۳ مفردات ۳۳۱/ و این مفهوم در لغت نامه دهخدا ۳/۳۴۳۳ و فرهنگ معین ۱/۳۵۱ نقل شده است

^۴ نساء/۱۰

^۵ بقره/۲۳۱

^۶ بقره/۲۶۳

^۷ لسان العرب ۲۳۹/۹

۴- منکر: منکر، به معنای «ناشناس یا ناشناخته» و «زشت و ناپسند» از ماده‌ی انکار است^۱ که در مقابلش معروف به کار می‌رود. این واژه حدود ۳۷ بار در قرآن کریم به کار رفته است. مانند:

«إنهم ليقولون منكرا من القول و زورا»^۲ بدرستیکه (آن مردان) سخن زشت و ناحقی به زبان می‌آورند. میرشریف جرجانی در بیان معنای واژه‌ی منکر می‌نویسد: «منکر عبارتست از سخن یا کاری که مورد رضایت پروردگار نباشد و معروف نقطه‌ی مقابل آن است»^۳. ابن منظور در تعریف «منکر» می‌نویسد: «و المنکر: کل ما قبحه الشرع و حرمه و کرهه»^۴ و راغب اصفهانی معتقد است: «و المنکر کل فعل تحکم العقول الصبیحه بقبحه، او تتوقف فی استقباحه و استحسانه العقول، فتحکم بقبحه الشریعه» هر عملی را که عقل‌های صحیح و سالم (که گرد و غبار هواپرستی آن را نبوشانده باشد) به زشتی و قبح آن حکم نماید، منکر نامیده می‌شود، یا اگر عقل نداند که آن کار خوب است یا بد و مردد بماند، ولی شریعت به بدی و ناپسندی آن حکم کند، آن نیز منکر است. بنابراین، معروف آن است که خوبی آن، به واسطه‌ی عقل یا شرع شناخته شده باشد، و در دین، شامل واجبات و مستحبات می‌گردد، و منکر آن است که به خوبی شناخته نشده و به زشتی و بدی معرفی شده باشد، چه به واسطه‌ی عقل باشد یا شرع و یا هر دو.^۵ شیخ طبرسی نیز این مطلب را تأیید و می‌نویسد: «همانا معروف به معنای طاعت و منکر به معنای معصیت است»^۶

۵- اصطلاح امر به معروف و نهی از منکر: فقیه بزرگ شهید ثانی (ره) در توضیح مفهوم امر به معروف و نهی از منکر می‌گوید: «الامر بالمعروف، هو الحمل علی الطاعة قولاً او فعلاً و

^۱ تفسیر نمونه ۳/۳۷ و لغت نامه دهخدا ۲۲۶۹۲/۱۴ و فرهنگ معین ۴/۴۸۰۱ و جزء بیست و هشتم قرآن کریم

^۲ مجادله ۲

^۳ التعریفات/ ۱۶ و ۲۵۴ (المنکر ما لیس فیہ رضا الله من قول أو فعل، و المعروف ضده)

^۴ لسان العرب ۵/۲۳۳

^۵ مضمون این مطلب در کتاب جواهر الکلام جلد ۳۰۶/۲۱ از کتاب شرایع نقل شده است

^۶ مجمع البیان ۴۸۳/۱

النهی عن المنکر، هو المنع من فعل المعاصی قولاً او فعلاً». امر به معروف، وادار کردن دیگران به پیروی از اوامر پروردگار است، به زبان باشد یا به عمل، و نهی از منکر، مانع شدن از انجام گناهان است، آن هم به زبان باشد یا به عمل. میرشریف جرجانی در این مورد می‌نویسد: «الامر بالمعروف و الإرشاد الی المرشد المنجی و النهی عن المنکر الزجر عما لایلائم فی الشریع و ... قیل: الأمر بالمعروف أمر بما یوافق کتاب و السنه و النهی عن المنکر نهی عما تمیل الیه النفس و الشهوة»^۱ امر به معروف، ارشاد و راهنمایی به راه‌های نجات بخش است و نهی از منکر بازداشتن از اموری است که با شریعت سازگاری ندارد و گفته‌اند: امر به معروف، امر و فرمان است به آنچه مطابق کتاب و سنت است و نهی از منکر بازداشتن از چیزهایی است که نفس شهوت به آن تمایل دارند. خداوند این دو اصل تابنده را در حدود ده^۲ آیه از آیات قرآن مورد توجه جدی قرار داده و انجام آنها را از ویژگیهای اهل ایمان به شمار آورده است. آنچه از آیات مذکور دریافت می‌شود، این نکته را می‌رساند که بین امر به معروف و نهی از منکر پیوستگی دائمی (چه در حوزه‌ی شناخت و چه در حوزه‌ی عمل) وجود دارد. اگر منکر برای انسان زشت نشود، معروف زیبا جلوه نمی‌کند و اگر معروف شناخته نشود، منکر نیز ناشناس می‌ماند و به تعبیر زیبای قرآن، ان الحسنات یذهبن السیئات، به‌تدرستی که خوبیها، بدیها را می‌برد و الا بدیها را بدون اراده‌ی خیرخواهانه و عقل خیرشناسانه نمی‌توان از بین برد. بنابراین، امر به معروف، یعنی برانگیختن و فرمان دادن به چیزی که نزد عقل یا شرع (و یا هر دو) خوب و مطلوب دانسته شده است و نهی از منکر، یعنی بازداشتن و منع کردن از آنچه که نزد عقل و شرع، بد و ناپسند شمرده شده است.^۳

۶- امنیت: امنیت در لغت از ریشه‌ی امن به معنای «در امان بودن» و مصون بودن از هرگونه عرضی^۴ و آسوده بودن از هرگونه تهدید و ترس می‌باشد.^۱ امنیت در یک تعریف عام و

^۱ التعریفات ۱۶

^۲ از جمله: آل عمران/ ۱۱۰ و اعراف/ ۱۵۷ و توبه/ ۷۱، ۱۱۲ و لقمان/ ۱۷ و ...،

^۳ امر به معروف، همدانی/ ۸۲

^۴ قریشی/ ۱۳۵۲: ۱۲۳

مقدماتی عبارت است از: احساس تأمین بودن که به معنای احساس آسودگی از ترس و عدم اطمینان است. امنیت^۲ از ریشه لاتین *Securus* به معنای نداشتن دلهره و دغدغه است. پس امنیت به معنای سلبی از خطر رهیدن، دوری از تهدید، آسیب، اضطراب، هراس، ترس و نگرانی است و یا به لحاظ معنای ایجابی وجود آرامش، اطمینان، آسایش، اعتماد، تأمین و ضامن است.^۳

۷- امنیت اجتماعی: امنیت اجتماعی را می توان به عنوان ایمنی خاص مردم تعبیر کرد این مفهوم دو وجه قابل تفکیک دارد. در یک وجه امنیت اجتماعی در قالب ایمنی خاطر یک شهروند به عنوان نماینده^۴ تمامی مردم مورد بررسی قرار می گیرد. در این بررسی امنیت اجتماعی یک جامعه (یک کشور، یک شهر و یا یک محله) بر اساس میزان رضایتمندی^۵ و آرامش خاطر یک عضو نمونه آن جامعه بررسی و ارزیابی می شود، در این نوع مطالعه، جامعه مجموعه ای همگن^۶ تلقی شده و از تفاوت ها، نابرابری ها و ناهمگنی های^۷ درون جامعه صرف نظر می شود. وجه دوم امنیت اجتماعی به تعامل^۸ افراد جامعه با یکدیگر نظر دارد. در این بعد، رابطه مردم یک جامعه با دولت، نهادها^۹ و مردم دیگر جوامع مدنظر می باشد. اما بصورت اجمال می توان امنیت اجتماعی را چنین تعریف کرد: "امنیت اجتماعی توانائی جامعه برای حفظ هویت، منافع و ویژگی های اساسی خود در برابر شرایط متحول و تهدیدات و نیز توانائی ارتقای وضعیت اجتماعی به سمت ارزشها و آرمانهای جامعه است."^{۱۰} امنیت اجتماعی به توانایی جامعه برای حفظ ویژگی اساسی خود در برابر شرایط متحول و تهدیدات واقعی با

^۱ معین: ۱۳۶۳:۳۵۴

^۲ Security

^۳ ماندل، ۱۳۷۹، ص ۴۴

^۴ representative

^۵ satisfaction

^۶ homogenous

^۷ heterogeneity

^۸ interaction

^۹ institutions

^{۱۰} اگرچه مطالعات امنیت اجتماعی، ۱۳۸۹، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

احتمالی مربوط است و بطور خاص این امنیت درباره قابلیت حفظ شرایط قابل پذیرش داخلی برای تکامل الگوهای داخلی مذهب، زبان، فرهنگ و هویت ملی و رسوم است.^۱

بخش دوم: اهمیت امنیت

بیان موضوع امنیت از جانب حضرت ابراهیم (علیه السلام) که نخستین خواست اوست، اهمیت آن را نشان می‌دهد. آن حضرت در سوره بقره / ۱۲۶ از خداوند برای شهر مکه طلب امنیت می‌کند. از طرف دیگر قرآن تصریح می‌کند که گروهی از کافران در صددند تا با اظهار ایمان، از مسلمانان در امان باشند و با اظهار کفر میان قومشان، از آنان امنیت داشته باشند، و این نیز از اهمیت امنیت حکایت می‌کند. این معنا را می‌توان در آیات متعدد قرآن کریم دید. از جمله: نساء/ ۹۱، قریش / ۴، تین / ۳، قصص / ۵۷، شعر ۱۴۲ و ۱۴۶، نور/ ۵۵، نحل/ ۱۱۲ و ابراهیم/ ۳۵^۲ امنیت داشتن زمینه‌ی دستیابی و امکان تحقیق درباره حق را فراهم می‌کند. وقتی امنیت سفر را تأمین کردیم کسانی که بخواهند با دین خدایشتر آشنا شوند و درباره آموختن حق و مطالبه آن قدمهای مثبتی بردارند با انگیزه‌ی بیشتری به سوی این کار خواهند رفت. هرچه انسان آیات الهی و هدایت‌های او را بیشتر بداند و به آن عمل کند و در جامعه به کار بندد به تأمین امنیت در جامعه بیشتر کمک خواهد کرد. لذا در قرآن کریم هم سفارش شده اگر کسی از شما پناه خواست تا کلام خدا را بشنود او را به نقطه‌ای امن برسانید. توبه / ۶ و در سوره قریش/ ۴ امنیت را نعمتی بزرگ و عطا شده از جانب خداوند معرفی می‌کند.^۳ از این آیه حتی استفاده می‌شود که باید محیط یادگیری علوم هم امن باشد. «امنیت» اگرچه در وقت حضر و بودن در وطن از اهمیت بسزایی برخوردار است ولی ناگفته پیداست که این مقوله به هنگامی که آدمی پای در سفر می‌گذارد و غربت و غریبی را تجربه می‌کند، اهمیت مضاعف و دو چندان پیدا می‌کند. جالب توجه اینجاست که در آیات قرآن کریم آمر امنیت در سفره مورد عنایت واقع شده و بدان اشاره شده است که به عنوان نمونه می‌توان به آیه ۱۸ از سوره

^۱ نوید نیا، ۱۳۸۲

^۲ رفسنجانی، ج ۴، ۱۳۸۶: ۳۸۷

^۳ رفسنجانی، ج ۴، ۲۲۸ و ۳۹۲

مبارکه سبأ اشاره کرد: «میان آنها و سرزمین هایی که برکت داده بودیم شهرها و آبادی های آشکار قرار داریم و فاصله های متناسب و نزدیک مقرر داشتیم و به آنها گفتیم) شب ها و روزها در این آبادی ها در امنیت کامل مسافرت کنید». این آیه شریفه که بیان کننده ی برخی از نعمت های الهی است که شامل حال قوم سبأ گردیده بود، ضمن بیان این موضوع که سرزمین این قوم سرزمینی پرخیر و برکت و آباد بوده است و آنها در این سرزمین از همه گونه رزق و روزی گوارا بهره مند بوده اند، به یکی دیگر از نعمت های الهی که به آنها ارزانی شده بود یعنی «امنیت در سفر» نیز اشاره می نماید و در پایان آیه این نکته را متذکر می گردد که مردم و قوم سبأ در سرزمین خود چه در سفر و چه در حضر از امنیت کامل برخوردار بوده اند و همین اشاره به موضوع امنیت آن هم به هنگام سفر باز بیانگر ارزشمند بودن این نعمت و اهمیت داشتن آن در دیدگاه قرآن کریم می باشد؛ چرا که از میان همه نعمتهای معنوی دیگری که قابل اشاره بوده اند نظیر آزادی، عدالت و.. انگشت روی «امنیت» گذارده و این مقوله ی مهم را یاد آور شده است. یکی از زیباترین داستان های قرآن که به عنوان «أحسن القصص» نامیده شده است، داستان زندگی حضرت یوسف (علیه السلام) می باشد که به طور مفصل در سوره مبارکه یوسف ذکر گردیده است. در آیه ۹۹ این سوره می خوانیم: «فلما دخلوا علی یوسف ءاوی إلیه أبویه و قال ادخلوا مصر إن شاء الله ءامنین»؛ هنگامی که بر یوسف وارد شدند او پدر و مادر خود را در آغوش گرفت و گفت همگی داخل مصر شوید ان شاء الله در امن و امان خواهید بود. از آیه فوق استفاده می شود هنگامی که یعقوب پس از سالیان متمادی تحمل رنج هجران و فراق فرزندش، به همراه سایر فرزندان و او وارد شهر مصر شدند، یوسف (علیه السلام) که اینک به رفیع ترین مقامات حکومتی سرزمین مصر نائل شده بود به جهت استقبال از پدر و مادر و برادران خود به دروازه شهر آمده و آنان را به زندگی پاک و گوارایی همراه با برخورداری از امنیت کامل در مصر مژده می دهد. «یوسف از میان تمام مواهب و نعمت های موجود در مصر، انگشت روی مسأله امنیت گذاشت و به پدر و مادر خود و برادرانش گفت: وارد مصر شوید که ان شاء الله در امنیت خواهید بود. این نشان می دهد که نعمت امنیت ریشه همه نعمت ها است؛ زیرا هرگاه امنیت از میان برود، سایر مسائل رفاهی و مواهب مادی و معنوی

نیز به خطر خواهد افتاد. در یک محیط ناامن، نه اطاعت خدا مقدور است و نه زندگی توأم با سربلندی و آسودگی فکری و نه تلاش و کوشش و جهاد برای پیشبرد هدف‌های اجتماعی.^۱ همچنین از این آیه شریفه می‌توان این نکته را نیز استفاده نمود که موضوع امنیت باید در رأس برنامه‌های حکومت قرار گرفته و مسئولان هر جامعه، قبل از هر چیز تأمین این نیاز اساسی اجتماع را مدنظر قرار دهند. حضرت یوسف (ع) هنگامی که در سرزمین مصر صاحب قدرت و مکت حکومتی می‌گردد در راستای ایجاد امنیت کامل به عنوان اساسی‌ترین نیاز جامعه قدم برداشته و امنیت کامل را در کشور تحت حکمرانی‌اش برقرار نموده و این فضای امن و آرام را به عنوان نخستین هدیه حکومت و زمامداری خود به مردم مصر و پدر و مادر و برادران خود عرضه می‌دارد.

بخش سوم: مبانی امر به معروف و نهی از منکر

امر به معروف و نهی از منکر مبانی استوار و محکمی دارد که بطور اختصار ذکر می‌شود:

بند اول: قرآن

در آیات فراوان قرآن کریم امر به معروف و نهی از منکر بعنوان واجب الهی، مورد تأکید قرار گرفته است:

۱- قرآن کریم می‌فرماید: «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ»^۲؛ باید از میان شما، جمعی دعوت به نیکی، و امر به معروف و نهی از منکر کنند! و آنها همان رستگارانند. بسیاری از مفسران فرموده اند این آیه دلالت بر جایگاه عظیم و بس بلند امر به معروف و نهی از منکر دارد چون خداوند مالک سعادت را انسان در انجام این وظیفه دانسته است.

۲- در آیه دیگر برتری امت اسلامی را بر سایر امت‌ها در امر به معروف، نهی از منکر دانسته است: «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ

^۱ مکارم، ج ۱۰، ۱۳۷۴: ص ۸۴

^۲ آل عمران/ ۱۰۴

تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ لَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ وَ أَكْثَرُهُمْ الْفَاسِقُونَ»^۱؛ شما بهترین امتی بودید که به سود انسانها آفریده شده‌اند (چه اینکه) امر به معروف و نهی از منکر می‌کنید و به خدا ایمان دارید. و اگر اهل کتاب، (به چنین برنامه و آیین درخشانی،) ایمان آورند، برای آنها بهتر است! (ولی تنها) عده کمی از آنها با ایمانند، و بیشتر آنها فاسقند، (و خارج از اطاعت پروردگار)

۳- قرآن کریم می‌فرماید: «يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَ أُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ»^۲؛ به خدا و روز دیگر ایمان می‌آورند امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند و در انجام کارهای نیک، پیشی می‌گیرند و آنها از صالحانند.

۴- «الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَ الْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَ يَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ يُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَ يَحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَ يَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَ الْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَ عَزَّوْهُ وَ نَصَرُوهُ وَ اتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ»^۳؛ همانها که از فرستاده (خدا)، پیامبر «امی» پیروی می‌کنند پیامبری که صفاتش را، در تورات و انجیلی که نزدشان است، می‌یابند آنها را به معروف دستور می‌دهد، و از منکر باز میدارد اشیاء پاکیزه را برای آنها حلال می‌شمرد، و ناپاکیها را تحریم می‌کند و بارهای سنگین، و زنجیرهایی را که بر آنها بود، (از دوش و گردنشان) بر می‌دارد، پس کسانی که به او ایمان آور دند، و حمایت و یاریش کردند، و از نوری که با او نازل شده پیروی نمودند، آنان رستگارانند.

^۱ آل عمران/ ۱۱۰

^۲ آل عمران/ ۱۱۴

^۳ اعراف/ ۱۵۴

۵- قرآن درباره مردان و زنان با ایمان که امر به معروف و نهی از منکر می‌کند می‌فرماید:

«وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ»^۱؛ مردان و زنان با ایمان، ولی (و یار و یاور) یکدیگرند امر به معروف، و نهی از منکر می‌کنند نماز را برپا می‌دارند و زکات را می‌پردازند و خدا و رسولش را اطاعت می‌کنند بزودی خدا آنان را مورد رحمت خویش قرار می‌دهد خداوند توانا و حکیم است».

۶- قرآن کریم آمران به معروف و ناهیان از منکر را حافظان حدود الهی معرفی کرده است: «التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ»^۲؛ توبه‌کنندگان، عبادت‌کاران، سپاسگویان، سیاحت‌کنندگان، رکوع‌کنندگان، سجده‌آوران، آمران به معروف، نهی‌کنندگان از منکر، و حافظان حدود (و مرزهای) الهی، (مؤمنان حقیقی‌اند) و بشارت ده به (اینچنین) مؤمنان.

۷- قرآن می‌فرماید: «الَّذِينَ إِِنْ مَكَنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَآمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ»^۳؛ همان کسانی که هر گاه در زمین به آنها قدرت بخشیدیم، نماز را برپا می‌دارند، و زکات می‌دهند، و امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند، و پایان همه کارها از آن خداست.

۸- «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ»^۴؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! از گامهای

^۱توبه/۷۱

^۲توبه/۱۱۲

^۳آل عمران/۱۶۴

^۴نور/۲۱

شیطان پیروی نکنید! هر کس پیرو شیطان شود (گمراهش می‌سازد، زیرا) او به فحشا و منکر فرمان می‌دهد! و اگر فضل و رحمت الهی بر شما نبود، هرگز احدی از شما پاک نمی‌شد ولی خداوند هر که را بخواهد تزکیه می‌کند، و خدا شنوا و داناست.

۹- «أَتْلُ مَا أُوْحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ»^۱؛ آنچه را از کتاب (آسمانی) به تو وحی شده تلاوت کن، و نماز را برپا دار، که نماز (انسان را) از زشتیها و گناه بازمی‌دارد، و یاد خدا بزرگتر است و خداوند می‌داند شما چه کارهایی انجام می‌دهید.

بند دوم: روایات

روایات فراوانی وجود دارد که امر به معروف و نهی از منکر را واجب می‌شمارد که چند نمونه ذکر می‌شود:

۱- رسول گرامی اسلام می‌فرماید: «أَمَّتْ مِنْ هُمُورَةٍ فِي خَيْرٍ وَنِيكٍ خَوَانَهُمْ بُوْدَ تَا زَمَانِي كَهْ أَمْرٌ بِهْ مَعْرُوفٍ وَنَهْيٌ أَزْ مَنْكَرٍ وَتَعَاوُنٌ بِرِ نِيكِي كَنْتَنَدُ وَلِيْ أِكْرَ چَنِينَ نَكَنْتَنَدُ بِرْكَاتٍ أَزْ آنَهَا كَرْفَتَهْ، بَعْضِيْ أَزْ آنَهَا بِرْ بَعْضِيْ دِيْكَرِ مَسْلُطٌ مِيْ شُونَدُ دَرْ حَالِيْ كَهْ نَهْ دَرْ زَمِينِ وَ نَهْ دَرْ آسْمَانِ يَارِ وَ يَاوَرِيْ نَدَارَنْد.»

۲- از منظر امام علی (ع) اهمیت امر به معروف و نهی از منکر بالاتر از جهاد است می‌فرماید: «تمام کارهای نیک و جهاد در راه خدا در برابر امر به معروف و نهی از منکر چون قطره‌ای است در برابر دریای پهناور» شاید سرّ عظمت این اصل حتی در برابر جهاد، در این نکته باشد که جهاد فرع بر امر به معروف و نهی از منکر است؛ بدین معنا که تا در پرتو این اصل، جامعه اسلامی اصلاح نشود، جهاد با دشمنان و بیگانگان ممکن نیست؛ جامعه فاسد نمی‌تواند با جهاد، موانع هدایت بشر را به سمت توحید و یکتا پرستی از میان بردارد.

۳- امام صادق(ع) می‌فرماید: «ای مردم! باید امر به معروف و نهی از منکر کنید. امر به معروف و نهی از منکر نه اجلی را نزدیک می‌کنند و نه از مقدار روزی می‌کاهد».

۴- فضل بن شاذان از امام رضا(ع) نقل می‌کند: «آن حضرت درنامه برای مأمون نوشت که اسلام محض شهادت به وحدانیت خداوند است... امر به معروف و نهی از منکر برای کسی که برایش ممکن است و خطری جاننش را تهدید نمی‌کند واجب است».

بند سوم: اتفاق فقهاء

وجوب امر به معروف و نهی از منکر مورد(اجماع) اتفاق همه فقهاء اسلام از شیعه و سنی است و مسلمین جهان نیز این دو را واجب می‌دانند. بنابراین اصل وجوب از ضروریات دین است. امام خمینی فرموده‌اند: این دو از والاترین و شریف‌ترین واجبات می‌باشند و به وسیله اینها واجبات دیگر اقامه می‌گردد و وجوب این دو از ضروریات دین است و منکر آن در صورت توجه به لازمه انکار و ملزم شدن به آن از کافران خواهد بود.

بند چهارم: عقل

یکی از مبانی امر به معروف و نهی از منکر عقل است که حکم به وجوب امر به معروف و نهی از منکر می‌کند؛ زیرا امر به معروف و نهی از منکر لطف است. در علم کلام ثابت شده که لطف بحکم عقل بر خدا واجب است تا غرض از تکلیف حاصل شود. معنای لطف انجام هر چیزی است که بنده را به پرستش نزدیک کند و از معصیت باز دارد. از این رو، عقل حکم می‌کند که از باب لطف بر خدا واجب است که امر به معروف و نهی از منکر را بر بندگان واجب کند تا غرض که انجام امر به معروف و نهی از منکر است حاصل گردد. البته لطفی که بر خدا واجب است بردو قسم است: ۱- لطف فعل و کار خدا: لطف بر این اساس کار خود خداوند است مثل ارسال پیامبران، تعیین امام برای مردم، ۲- لطف کار انسان: لطف کار انسان است. از این رو، بر خدای حکیم بحکم عقل واجب است آن کار را بر انسان واجب کند و وجوب این کار بر انسان گاهی برای خود انسان است مثل اطاعت از امام و... و گاهی برای غیر اوست مثل امر به معروف و نهی از منکر. مقصود از وجوب امر به معروف و نهی از منکر

برخدا از باب لطف، انذار و تخويف بر مخالفت تكليف است كه خداوند بعد از آنكه بندگانش را از باب لطف مكلف به تكليف كرده است، وعده ثواب بخاطر انجام آن تكليف و يا وعده عقاب بر ترك آن تكليف، داده است تا تكليف لغو و باطل نشود. آيت الله جوادى آملی می‌فرماید: «با توجه به این كه انسان‌ها در اجتماع زندگى می‌كنند و بین آن‌ها پیوند اجتماعى برقرار است هیچ كار بدى در اجتماع انسانى به نقطه خاصى محدود نمى‌شود. بلكه هر چه باشد همانند آتشى ممكن است به نقاط دیگر سرایت كند پس به حكم عقل باید جلوى سرایت این آتش را گرفت تا دیگران به آثار سوء آن مبتلا نشوند و به عبارت دیگر: به لحاظ این كه در اجتماع اگر زیانى متوجه آن گردد، ضرر اجتماعى است و به دلیل عقل افراد اجتماع محیط زیست خود را پاك نگهدارند و برای پاك نگه داشتن آن از هرگونه تلاش و كوششى خود دارى نکنند. پس به حكم عقل بر هر انسانى لازم است دیگران را با دلسوزى راهنمایى كرده و آن‌ها را به كار خیر تشویق و از خطر و انحراف جلوگیری كنند.»

بخش چهارم: امر به معروف و نهی از منكر در اسلام و اهمیت آن

دین اسلام از سه بخش تشکیل شده است: اعتقادات، احكام و اخلاقیات. اعتقادات درباره باورهای فكرى و عقیدتى، احكام درباره دستورات عملى و فعلی و اخلاقیات هم درباره چگونگى كسب فضائل و دورى از رذائل است. از میان این سه بخش، احكام كه مربوط به اعمال ظاهرى يك مسلمان می‌شود مسائل و آموزه‌های دینى گسترده‌ای را در بر می‌گیرد. نام دیگر این دستورات (فروع دین) است و امر به معروف و نهی از منكر در این بخش قرار می‌گیرد. امر به معروف یعنی دعوت به انجام اعمال شایسته و نهی از منكر یعنی جلوگیری از بدى و آنچه برای سعادت انسان ضرر دارد. راغب اصفهانی معتقد است: معروف به عملى گفته می‌شود كه از راه عقل یا شرع، نيكویی آن شناخت شده باشد و منكر به كارى گفته می‌شود كه به واسطه عقل یا شرع، نيكویی آن انكار شده باشد.^۱ اسلام از واژه «معروف» استفاده كرده است؛ یعنی هر كار خیر و نيك كه شامل واجبات و مستحبات می‌شود؛ البته امر به واجبات،

^۱ راغب اصفهانی، ص ۳۴۳

واجب و امر به مستحبات، مستحب است. منکر نیز شامل همه افعال حرام و مکروه می شود با این توضیح که نهی از محرّمات، واجب و نهی از مکروهات، مستحب است. در قرآن کریم و روایات اسلامی از اهمیت این دو فریضه و نقش اصلاحی آنها و زیانها و مفسد ترک آن دو تکلیف، بسیار سخن گفته شده و به عنوان برترین فریضه به شمار آمده است که فرایض و احکام الهی دیگر، در پرتو امر به معروف و نهی از منکر، قوام و استواری می یابد. قرآن کریم می فرماید: «و المومنون و المومنات بعضهم أولياء بعض یامرون بالمعروف و ینهون عن المنکر»^۱. مردان و زنان مومن، بعضی اولیای بعضی دیگرند، امر به معروف و نهی از منکر می کنند. خداوند در این آیه، تمام مومنان را با تفاوتی که از منظر جنس (مرد و زن) دارند دارای یک حقیقت می داند و آن اینکه هیچ گونه اختلاف و تفرقه ای میان آنها وجود ندارد؛ یعنی هر کدام باید نسبت به دیگری احساس وظیفه و مسئولیت کنند، پس امر به معروف و نهی از منکر برخاسته از رشته ولایت است و همه اعضای جامعه را به هم پیوند می دهد. این ولایت، روحی است که پیکر امت اسلامی را به وحدت می رساند.^۲ در روایات اسلامی نیز بر انجام امر به معروف و نهی از منکر از سوی مومنان تأکید شده است.

علی (ع) فرمود: «کن بالمعروف امرأ و عن المنکر ناهیا و بالخیر عاملا و للشر مانعا»^۳ در تمام حالات امر کننده به معروف و نهی کننده از منکر باشد، به خیر و نیکی عمل کنو بدی را جلو گیرنده باش.

امام صادق (ع) فرمود: والأمر بالمعروف والنهی عن المنکر واجبان علی من أمکنه ذلک. امر به معروف و نهی از منکر دو امر واجب هستند بر کسی که بر آن دو قدرت داشته باشد.^۴ امر به معروف و نهی از منکر، همان حکم دینی و واجب الهی است که به عنوان «نظارت همگانی باید در جامعه اسلامی به اجرا درآید تا زمینه برای برپایی دیگر واجبات مهیا گردد؛ امنیت

^۱ توبه / ۷۱^۲ طباطبائی، ص ۳۳۸^۳ غررالحکم و دررالکلم، ص ۳۳۲^۴ حر عاملی، ۱۴۰۹، ص ۱۲۵

برقرار شود، کسب و کار مردم حلال گردد، حقوق افراد تامین شود و در سایه آن از دشمنان انتقام گرفته شود.

بخش پنجم: نقش امر به معروف و نهی از منکر در ایجاد امنیت اجتماعی

اسلام، انسان را در برابر خداوند و اجتماع مسئول و متعهد می‌داند. امر به معروف و نهی از منکر بیان‌کننده این موضوع مهم می‌باشد که فرد تنها از نظر شخصی و فردی در برابر ذات اقدس الهی مسئول و متعهد نیست بلکه در مقابل اجتماع خود نیز مسئول و متعهد می‌باشد.^۱ از منظر دین، دامنه این فریضه چنان گسترده است که اجرای کامل آن، موجبات تأمین همه مصالح اجتماعی را فراهم می‌کند. امام علی (ع) کارکرد گسترده این فریضه را شامل مواردی چون رد مظالم، تقسیم غنائم، گردآوری مالیاتها و هزینه کردن آنها و ... می‌داند. از نظر ائمه معصومین (علیهم السلام)، همه نیکی‌ها و حتی جهاد در راه خدا در برابر امر به معروف و نهی از منکر همچون قطره‌ای در برابر دریا به شمار می‌رود.^۲ از دیدگاه قرآن، امر به معروف و نهی از منکر، وظیفه همه افراد است و دارای خصیصه نظارت همگانی می‌باشد. امت اسلامی بدین خاطر امتی نمونه است که به صورت یکپارچه مردم را به خیر و نیکی دعوت می‌کند و از زشتی‌ها و منکرات باز می‌دارند. خداوند تبارک و تعالی می‌فرماید: «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ»^۳ از شما باید امت و جماعتی به وجود آید که به نیکی دعوت کنند؛ یعنی به کارهای شایسته و پسندیده واهی دارند و از ناپسند بازمی‌دارند و ایشان رستگارانند. امر به خوبی‌ها و نهی از بدی‌ها دو اصل پذیرفته شده همه اقوام و ملل در طول تاریخ زندگی انسان بوده است، زیرا این دو اصل در بردارنده منافع انسان‌ها و منطبق با عقل و فطرت اند. از آنجا که افراد یک جامعه سالم مانند اعضای بدن، در راه زندگی اجتماعی و ایجاد حیات صحیح انسانی سهیم و شریک می‌باشند و هیچ یک از آنها نمی‌توانند در برابر قوت‌ها و کاستی‌های جامعه بی‌تفاوت باشند، مساله

^۱ مطهری ۱۳۹۱: ۲۲۲

^۲ نایینی، ۱۳۸۶: ۱۲۹

^۳ آل عمران: ۱۰۴

نظارت همگانی، امر به معروف و نهی از منکر، برای جلوگیری از فساد و سوق دادن جامعه به سوی اصلاح ضرورت می‌یابد. امام باقر(ع) فرموده‌اند: بوسیله امر به معروف و نهی از منکر راه‌ها ایمن می‌شود.^۱ امنیت اجتماعی به میزان زیادی به پیروی از هنجارها و ارزش‌های موجود در جامعه و عدم انحراف از آنها بستگی دارد. بررسی جوامع مختلف در طول تاریخ حاکی از آن است که زندگی اجتماعی انسان‌ها همواره دستخوش ناملایمات و حوادث است و در همه جوامع بدون استثنا انحراف در همه اشکال آن موجود است و ناامنی به طریق گوناگون اجتماع بشر را تهدید نموده است. اما نکته‌ای که در اینجا مهم می‌باشد نوع جلوگیری و به کنترل در آوردن این انحرافات و رسیدن به امنیت نسبی است. هر چه کنترل تهدیدها و انحرافات در جوامع با نیروهای قوی‌تر و کارسازتر صورت بگیرد، میزان برقراری امنیت نیز گسترده‌تر خواهد بود. به عبارت دیگر راه تحقق امنیت در جامعه و جلوگیری از بزه‌کاری و انحرافات اجتماعی، وجود یک سیستم کنترل اجتماعی موثر و کارآمد است. از سویی دیگر امر به معروف و نهی از منکر فرایند ایجاد شناخت و شکل‌دهی بایدها و نبایدهاست. ایجاد شناخت و آگاهی نسبت به معروف‌ها (ارزش‌ها) و فواید عمل به آنها و بدست آوردن بینش صحیح نسبت به منکرات یا همان عوامل تهدید ارزش‌ها و مضرات و آسیب‌های آن در ساختار اجتماع می‌باشد. این شناخت که صفت برانگیزاننده و محرک بودن را در خود دارد، باعث بیدار شدن میل یا ذوق فطری انسان‌ها در جذب نیکی‌ها و طرد بدی‌ها و احیا و حفاظت از هنجارهای مقبول و همنوایی اعضای جامعه در این امر می‌شود. به این ترتیب امر به معروف و نهی از منکر با شناختی که در افراد جامعه نسبت به نیکی‌ها و بدی‌ها ایجاد می‌کند به حفظ ارزش‌ها و هنجارهای موجود در جامعه و تحقق امنیت اجتماعی یاری می‌رساند. از سوی دیگر امر به معروف و نهی از منکر نقش فراوانی در زندگی فردی و اجتماعی انسان دارد که به برخی آنها اشاره می‌شود:

^۱ حر عاملی، ۱۴۰۹.ق

۱- نگهبان ایمان

امر به معروف و نهی از منکر، نقش نگهبانی از سایر احکام الهی را دارد. امام حسین (ع) در خطبه طولانی عرفات در اجتماع برگزیدگان امت اسلامی می فرماید: «خداوند ابتدا از امر به معروف و نهی از منکر شروع کرد؛ زیرا می دانست اگر امر به معروف و نهی از منکر درست انجام گیرد تمامی واجبات آسان و مشکل، استوار گردند امام باقر(ع) می فرماید: امر به معروف و نهی از منکر فریضه ای بزرگ است که به واسطه آن، تمامی فرایض دیگر استوار شده، راههای امن، در آمد ها حلال، ستمها بر طرف و اراضی آباد می شود، از دشمنان انتقام کشیده شده و امور راست می گردد.

۲- کامل کننده امور

از منظر امام علی (ع) امر به معروف و نهی از منکر سنگ پایانی و کامل کننده امور است: «وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ تَكُنْ مِنْ أَهْلِهِ فَإِنَّ اسْتِمَامَ الْأُمُورِ عِنْدَ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى الْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ» به معروف امر کن تا از اهل معروف باشی؛ زیرا تمام و کمال امور نزد خداوند متعال به امر به معروف و نهی از منکر است.

۳- رمز رستگاری

امر به معروف و نهی از منکر، به معنای دغدغه داشتن و احساس مسئولیت کردن در برابر خود و هم نوعان و نشانه خیر خواهی انسان ها به یکدیگر است، اگر به جا و به هنگام انجام شود، جامعه سالم پدید می آید و زمینه رویش و زایش خوبی ها و زیبایی ها فراهم می گردد. بدون شک همه دوست دارند، رستگار باشد و در جامعه زندگی کند که افراد آن، رستگار باشد. قرآن می فرماید: «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ»^۱ باید از میان شما، جمعی دعوت به نیکی، و امر به معروف و نهی از منکر کنند و آنها همان رستگارانند.

۴- درخشش خدا

امر به معروف و نهی از منکر آینه داری خداوند است که صفات خدا را در وجود انسان می تاباند؛ زیرا خداوند نخستین کسی است که امر به معروف و نهی از منکر کرده است: به راستی خداوند به عدل و احسان و ادای حق خویشاوندان فرمان می دهد و از ناشایستی و کار ناپسند و سرکشی باز می دارد. حقیقتی است که از این آیه شریفه به دست می آید: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَايَ ذَالِقَرَبِی وَیَنْهَی عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَ الْبَغْیِ یُعْظِکُمْ لَعَلَّکُمْ تَذْکُرُونَ»؛ خداوند به عدل و احسان و بخشش به نزدیکان فرمان می دهد؛ و از فحشا و منکر و ستم، نهی می کند؛ خداوند به شما اندرز می دهد، شاید متذکر شوید.» از این رو، هر جا امر به معروف و نهی از منکر می شود، جامعه از عطر خوش ودل انگیز پروردگار، سرشار و آکنده می گردد و جهر؛ خداوندی باز تابانیده می شود.

۵- نجات دهنده جامعه

سرنوشت افراد جامعه از یکدیگر جدا نیست شایسته و ناشایسته بودن هریک از افراد جامعه بر دیگری اثر می گذارد. از این رو، بی توجهی شخص در برابر ناهنجاری های اخلاقی دیگران، دیر یا زود به زیان او پایان می یابد و پی آمدهای ناگوار خطا کاری آشکار انسان های دیگر، گریبان گیر او می شود. رسول گرامی اسلام می فرماید: «گنه کار در میان مردم، مانند کسی است که با گروهی سوار کشتی می شود و هنگامی که در وسط دریا قرار می گیرد، به سوراخ کردن جایگاه خویش می پردازد. اگر دیگران او را از این کار خطرناک بازدارند، آب به کشتی نفوذ می کند و یک باره همگی غرق می شوند. در حدیث دیگر در این باره می فرماید: «هرگاه بنده به طور پنهانی گناهی مرتکب شود، جز خودش، کسی از آن زیان نمی بیند، ولی هرگاه آشکارا معصیت کند و با او برخوردی نشود، همه جامعه از آن زیان می بیند. این بدان دلیل است که او با انجام دادن این عمل گناه آلود، دین خدا را خوار می کند و دشمنان خدا نیز (جسارت می یابند) و از او پیروی می کنند».

۶- نجات از قهر خدا

امام علی (ع) فرمود: هر کس منکر و خلافتی را دید و قلبا از آن ناراحت شد، همانا از قهر خدا نجات پیدا کرده و تن به سلامت برده است؛ و هر کس با زبان از کار خلاف نهی کرد، به پاداش رسیده است.

۷- بهره از الطاف خدا

هر کس با شمشیر و قوت و قدرت برای عزت کلمه الله قیام کند، به واقعیت الطاف الهی رسیده است. هر کس بدعت گزاری را با نهی از منکر بترساند، خداوند قلبش را از ایمان پر کند؛ ولی اگر نسبت به او نرمش نشان دهد، قانون خدا را تحقیر کرده است.

۸- نشانه بهترین بودن

پیامبر اکرم (ص) فرمود: بهترین مردم کسی است که مردم را به معروف دعوت کند. و برعکس، اگر کسی در برابر معروف و منکر هیچ گونه احساسی نداشته باشد، انسانیت او دگرگون شده است؛ بنحوی که دیگر حرف خیری را نمی پذیرد.

۹- اثر امر به معروف در خود انسان

امام علی (ع)، به فرزندش فرمود: امر به معروف کن تا اهل معروف باشی. بله! همان گونه که هر کس لباس می شنوید، دست خودش نیز پاک می شود، کسی که مردم را به خیر دعوت می کند، به طور طبیعی سعی می کند تا خودش نیز به آن کاری عمل کند که به دیگران سفارش می کند.

۱۰- شرکت در همه ثوابها

در روایات متعدد آمده است: هر کس مردم را به کار خیر راهنمایی کند و مردم به خاطر دعوت او آن کار را انجام دهند، دعوت کننده در پاداش شریک است؛ بدون آنکه از اجر دیگری کاسته شود. هر کس دیگری را به کار خلاف و انحراف دعوت کند، در کیفر مفسد او شریک است. بنابراین، کسی که امر به معروف می کند، در پاداش همه کارهایی که مردم به

خاطر دعوتش انجام می‌دهند شریک است^۱. با توجه به مطالب ذکر شده چنانچه امر به معروف و نهی از منکر برابر اصول و روشی که در شرع مقدس تبیین و تشریح شده است انجام شود آثاری از خود بر جای خواهد گذاشت که نتیجه آن آرامش و اطمینان جامعه است.

نتیجه گیری

در این مقاله بیان داشتیم که امر به معروف و نهی از منکر از مهمترین دستورات دینی بوده و پیامبران هم به درستی به آن عمل می‌کردند. امر به معروف و نهی از منکر، رمز پایداری و برپایی دستورات الهی و شور و نشاط جامعه است. با امر به معروف و نهی از منکر بی تفاوتی از میان مردم برداشته می‌شود و همه افراد در برابر یکدیگر مسئول شناخته می‌شوند. با امر به معروف و نهی از منکر زمینه تحقق همه احکام الهی و ارزشهای دینی در جامعه فراهم می‌شود. این مطلب به تمامی پیروان ادیان آسمانی، به خصوص شیعیان می‌آموزد که اگر بخواهند در مسیر حق و حقیقت و نزدیکی به ظهور آن منجی عالم، گام بردارند، باید در زندگی خود عمل به امر به معروف و نهی از منکر را فراموش نکنند. انسان در پرتو اجرای این دو فریضه از پرتگاه سقوط نجات یافته و به سوی روح تکامل انسانی پر می‌گشایند. بنابراین اگر طرح و برنامه امر به معروف و نهی از منکر درست پیاده شود اهرمی نیرومند برای ریشه کن کردن فساد و عاملی استوار برای سوق دادن فرد و جامعه به سوی تکامل همه جانبه معنوی و مادی خواهد شد. بطور کلی باید گفت ایمن سازی جامعه دینی یکی از راههایی است که اسلام برای مبارزه با گناه و انواع گوناگون فساد ارائه فرموده است. این قانون به تمام مسلمانان اجازه می‌دهد، بلکه آنها را را موظف می‌سازد که بر اجرای قوانین الهی مسئول باشند و اگر کسی را دیدند که قانون شکنی می‌کند، بی تفاوت نباشند بلکه با روش عقلانی و صحیح در صدد اصلاح او برآیند و نهی از منکر کنند و از پیدایش ناامنی پیشگیری نمایند.

^۱ دانش، ۱۳۸۸

منابع و مأخذ

قرآن کریم

نهج البلاغه

- ۱) احمد، فاطمه / زارع، غلامعلی؛ راه های تأمین امنیت اجتماعی از منظر قرآن کریم؛ نخستین همایش ملی سبک زندگی اسلامی، نظم و امنیت؛ زنجان/ اردیبهشت ۹۴
- ۲) بسیج، احمد رضا (۱۳۸۹). امر به معروف و نهی از منکر و حقوق شهروندی، ماهنامه معرفت، قم: موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره)، سال نوزدهم، شماره چهارم.
- ۳) حسینی دشتی، مصطفی (۱۷۳۹). معارف و معاریف، بی جا.
- ۴) حر عاملی، محمد بن حسین (۱۴۰۹ ه ق). وسائل الشیعه، قم
- ۵) خمینی، روح... (۱۳۶۵) تحریر الوسیله، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ج ۱، چاپ دوم.
- ۶) دانش، اسماعیل (۱۳۸۸) (نقش امر به معروف و نهی از منکر در امنیت جامعه) انجمن علمی فرهنگی میزان.
- ۷) دستخواه، جلیل (۱۳۷۴). اوستا کهن ترین سرودهای ایرانیان، تهران: انتشارات مروارید، جلد دوم، چاپ دوم.
- ۸) راغب اصفهانی، حسین (بی تا)، مفردات الفاظ قرآن، تحقیق ندیم مرعشی، مکتبه المرتضویه، ص ۱۳۴۳
- ۹) رضایی اصفهانی، محمدعلی / جمعی پژوهشگران قرآنی موسسه پژوهشی قرآنی المهدی (عج)؛ تفسیر قرآن مجید (مهر جوان)؛ نسیم حیات؛ ۱۳۹۰
- ۱۰) رضوانی، علی اصغر؛ مدینه فاضله در پرتو امر به معروف و نهی از منکر؛ قم: مسجد مقدس جمکران؛ ۱۳۸۶
- ۱۱) رکنی، محمد تقی (۱۳۸۸)، کارکردهای امر به معروف و نهی از منکر در اسلام و سایر ادیان. فصلنامه پیام، قم: پژوهشکده تحقیقات اسلامی، شماره ۹۸

۱۲) شمخانی، اثر در/ نورعلیان، یاور؛ امر به معروف و نهی از منکر و نقش آن در امنیت جامعه؛ نخستین همایش ملی سبک زندگی اسلامی، نظم و امنیت؛ زنجان/ اردیبهشت ۹۴
 ۱۳) طباطبایی، محمد حسین (۱۳۹۱.ه. ق)، المیزان، بیروت: موسسه الا علمی للمطبوعات، جلد نهم

۱۴) فرهید، زهرا؛ امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه قرآن و تفسیر؛ پایان نامه کارشناسی ارشد؛ استاد راهنما دکتر منصور پهلوان، استاد مشاور دکتر غلامحسین تاجری
 نسب؛ بهمن ۸۹

۱۵) قربانی لاهیجی، زین العابدین؛ تفسیر جامع آیات الاحکام؛ نشر سایه؛ ۱۳۸۴
 ۱۶) قریشی، علی اکبر؛ (۱۳۵۲)، قاموس قرآن، تهران: دارالکتاب اسلامی.
 ۱۷) کوک، مایکل (۱۳۸۵) امر به معروف و نهی از منکر در اندیشه اسلامی و ترجمه احمد نمایی، مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، چاپ چهارم.

۱۸) گروه مطالعات امنیت اجتماعی، ۱۳۸۹، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 ۱۹) محسنی، سید عبدالوهاب؛ امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه قرآن؛ پایان نامه ، استاد راهنما: خراسانی، علی؛ دانشگاه جامعه المصطفی العالمیه؛ ۱۳۸۵

۲۰) محمدی اشتهاردی، محمد/نوری همدانی، حسین؛ امر به معروف و نهی از منکر؛ قم؛ دفتر تبلیغات اسلامی حوزه اسلامی قم؛ ۱۳۷۷

۲۱) مجلسی، محمد باقر، (۱۴۰۳.ه. ق) بحار الانوار، بیروت: دارالمفید للطباعة و النشر
 ۲۲) مردانی، علی؛ جایگاه و نقش مردم در امر به معروف و نهی از منکر از منظر فقه امامیه و بررسی آن در قانون کیفری ایران؛ پایان نامه ، استاد راهنما: ایتی، محمدرضا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات؛ ۱۳۹۶

۲۳) مطهری، مرتضی، (۱۳۹۱)، مجموعه آثار، ج ۷، تهران: صدرا

۲۴) معین، محمد؛ (۱۳۶۳)، فرهنگ معین، تهران، امیرکبیر.

- (۲۵) مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۳۷). تفسیر نمونه. تهران: دار الکتب اسلامیه
- (۲۶) مومنی، مراد؛ نقش و جایگاه امر به معروف و نهی از منکر در تأمین امنیت سیاسی - اجتماعی با تأکید بر آیات و روایات؛ فصلنامه دانش انتظامی ایلام، زمستان ۱۳۹۷
- (۲۷) ندیری، مهری؛ نقش امر به معروف و نهی از منکر در کاهش آسیبهای اجتماعی با تأکید بر آیات و روایات؛ پایان نامه کارشناسی ارشد؛ استاد راهنما: محمدحسین توانایی؛ دانشگاه اصول الدین؛ ۱۳۹۳
- (۲۸) نائینی، محمدحسین؛ (۱۳۸۵)، تنبیه الامة و تنزیه المله، تهران، شرکت سهامی انتشار
- (۲۹) نوید نیا، منیژه (۱۳۸۲). شاخصهای امنیت اجتماعی، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی
- (۳۰) نوری طبرسی، حاج میرزا حسین؛ (۱۴۰۹، ه.ق) مستدرک الوسائل، چ دوم، بیروت: مؤسسه آل البيت.

